

LICHTENŠTEJNSKÉ HRANIČNÍ KAMENY NA LANŠKROUNSKU A MORAVSKOTŘEBOVSKU

Matouš JIRÁK – Petr VOMÁČKA

Historické hraniční kameny nás zavádí do období vrchnostenské správy, které trvalo do roku 1848. Země Koruny české byly tehdy rozčleněny na velké množství panství, jež plnila funkci nejnižších správních jednotek. K panstvím příslušely vesnice, pole, lesy, rybníky a další pozemkový majetek náležející jednomu feudálnímu vlastníkovi. Rozsah panství se v průběhu času měnil – nejčastěji prodejem či nákupem jeho částí, nemalý vliv však měly i sňatky a dělení majetku mezi dědice. Významný dopad na držbu panství měly rovněž některé historické události – například pobělohorské konfiskace.

Snahou feudálních vlastníků bylo zajištění majetku, a to jak po právní stránce (zápis do zemských desek), tak i z hlediska neměnnosti jeho hranic. Nepřesně či neurčitě stanovené hranice bývaly často příčinou územních sporů. Majitelé panství proto vyvíjeli úsilí o přesnější vyznačení hranic v terénu. Šlo přitom nejen o hranice mezi sousedícími panstvími, ale i mezi dominikální a rustikální půdou. Kromě přirozených hraničních znaků (vodní toky, výrazné terénní zlomy, skály, cesty, pěšiny) byly využívány i znaky umělé – například záseky v kůře hraničních stromů, mohylky z kamení a hlíny (tzv. hraniční kopečky či kupy), hraniční kůly, vyhloubené příkopy či lesní průseky. K dalším znakům zhotoveným lidskou rukou patřily hraniční kameny a hraniční hřeby zatlučené do kmenů stromů.

O vyměření a revizích hranic vedly zúčastněné vrchnosti protokoly. V archivních fondech velkostatků se můžeme setkat s popisy hranic panství (celého obvodu nebo určitého úseku). Tyto popisy se dochovaly většinou až z 18. a 19. století, v některých případech však i z 2. poloviny 17. století. K centrálnímu zaevidování hranic panství a statků došlo většinou až po zavedení pozemkového (josefského) katastru roku 1785. V rámci zavádění pozemkového katastru byly přesně vyměřeny a stabilizovány hranice jednotlivých katastrálních obcí.

Již před josefským katastrem patřila k nejvýznamnějším bodům hranic místa, ve kterých se dotýkaly hranice tří různých panství. Na těchto mís-

tech byly obvykle zasazeny masivní, přesně opracované trojboké kameny, opatřené zkratkami názvů panství a iniciálami či dokonce erby příslušných feudálních vlastníků. Jemně přitesané kameny s obdobnými symboly byly použity i na dalších důležitých místech hranice mezi panstvími – v ostrých zlomech hraniční linie nebo tam, kde byl v minulosti průběh hranice předmětem sporu. Pro méně důležité úseky byly využity levnější hraniční znaky: obyčejné nahrubo opracované kameny bez nápisů, hraniční kopečky nebo označené stromy. Stabilizace pomocí méně nákladných znaků se prováděla také na hranicích mezi katastrálními obcemi, pokud byly obě obce součástí stejného panství.¹⁾

V současné době se s hraničními kameny setkáváme zpravidla pouze v lesích, neboť většina kamenů umístěných v polích byla zničena již v padesátých letech 20. století. Některé hraničníky jsou druhotně uloženy rovněž v muzeích či obecních prostorách. Ochrana těchto památek před lesní mechanizací i před krádežemi je značně komplikovaná. Kladně je třeba hodnotit úsilí jednotlivců, spolků a organizací o záchranu hraničních kamenů a jejich zachování pro příští generace.

V tomto textu se budeme zabývat hraničními kameny dochovanými na území bývalých lichtenštejnských panství Lanškroun-Lanšperk, Moravská Třebová a Trnávka. Předmětem našeho zájmu budou až na výjimky pouze hraničníky opatřené iniciálami jednotlivých členů lichtenštejnského rodu. Kameny bez nápisů nebo jen se zkratkami názvů panství či katastrálních obcí nejsou v tomto textu uvedeny. Některé z popsanych hraničních kamenů jsou také nositeli heraldických figur či dokonce celých erbů držitelů příslušného panství, což z nich činí zajímavý heraldický pramen.²⁾ Na žádném

1) Podrobněji k historii vyznačování hranic panství a vývoji hraničních kamenů srov. Dalibor JANÍŠ – Jana ŠENKÝŘOVÁ, *Hranice statků a pozemků – jejich zachycení v písemných (právních) pramenech*, *Archaeologia historica* 29, 2004, s. 193–202; Markéta MARKOVÁ, *Hranice a hraničení ve středověké střední Evropě*, nepublikovaná disertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2017; František MAŠEK, *Pozemkový katastr*, Praha 1948; Pavel HÁNEK, *K historii mezníku*, *Geodetický a kartografický obzor* 40, 1994, č. 6, s. 131, 132; Jan BUMBA, *České katastry od 11. do 21. století*, Praha 2007. K problematice se vyjadřuje také Jan KOLÁČEK, *Hranice feudálních panství – označování v terénu a jeho stopy v krajině (případová studie)*, nepublikovaná diplomová práce obhájená na Univerzitě Palackého v Olomouci, Olomouc 2008.

2) Srov. Karel MÜLLER, *Hraniční kameny jako heraldický pramen*, in: *Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské. XXX. mikulovské sympozium*. 22. – 23. října 2008, Brno 2008, s. 249–256. V geografické oblasti, kterou se v našem příspěvku zabýváme, nebyly dosud nalezeny žádné hraniční

z nalezených hraničníků ve sledované oblasti však bohužel není znázorněn erb lichtenštejnský.³⁾

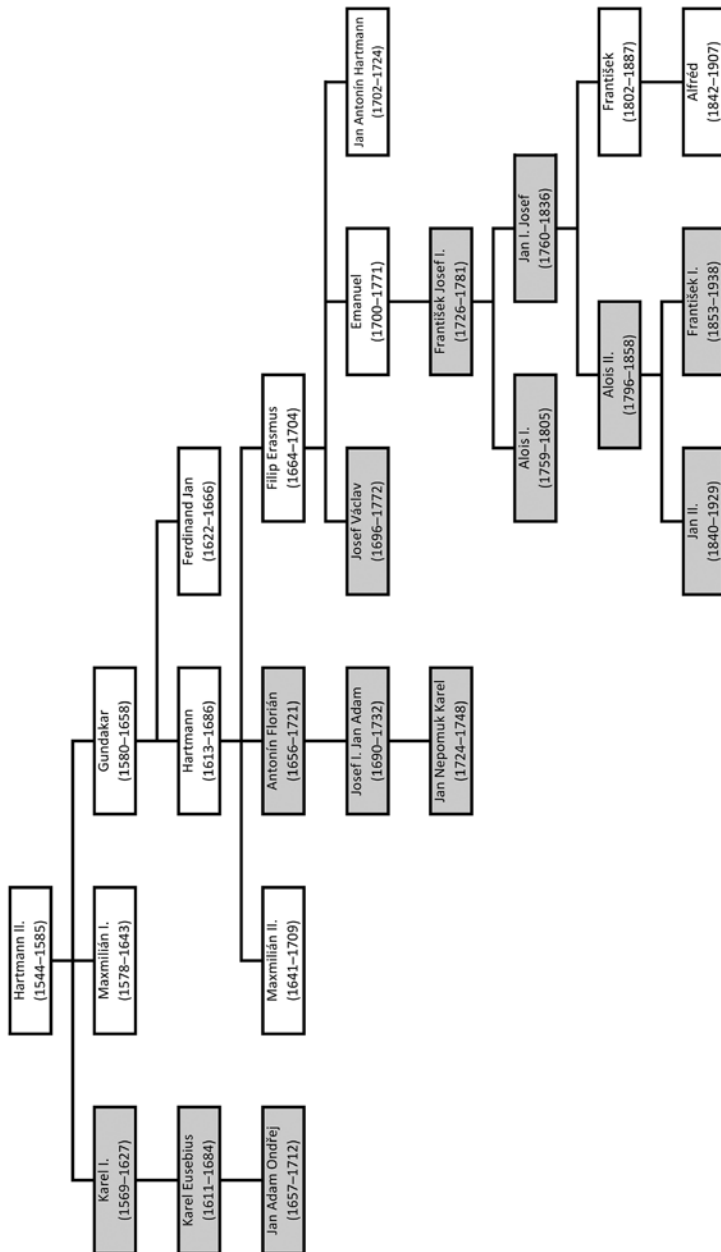
Panství Moravská Třebová získal roku 1622 Karel I. z Lichtenštejna (1569–1627) jako pobělohorský konfiskát zabavený Žerotínům. V držení rodu Lichtenštejnů pak toto panství již zůstalo. Karlovým nástupcem byl jeho jediný syn Karel Eusebius (1611–1684), protože však nebyl v době otcovy smrti plnoletý, spravoval místo něj rodový majetek po několik let Karlův bratr Maxmilián. Po Karlu Eusebiovi následoval jeho syn Jan Adam Ondřej (1657–1712), který zemřel bez mužských potomků. Po jeho smrti v roce 1712 proto stanul v čele rodu Antonín Florián (1656–1721) z gundakarské rodové větve. Po něm převzal rodový majorát a s ním i Moravskou Třebovou kníže Josef I. Jan Adam (1690–1732). Jeho syn Jan Nepomuk Karel (1724–1748) se stal sirotkem ve věku osmi let, a tak za něj vládu nad knížecím domem vykonával až do roku 1745 jeho strýc Josef Václav (1696–1772). Osobou knížete Jana Nepomuka vymřela linie knížete Antonína Floriána a vladařem rodu se stal již zmiňovaný Josef Václav z Lichtenštejna. Když Josef Václav roku 1772 zemřel, přešla vláda nad rodem na jeho synovce Františka Josefa I. (1726–1781). Dále spravoval rodový majetek jeho nejstarší syn Alois I. (1759–1805), po něm pak jeho bratr Jan Josef I. (1760–1836). V roce 1836 přešla vláda na knížete Aloise II. (1796–1858) a po jeho smrti na jeho syna Jana II. (1840–1929).⁴⁾

Krátce po nabytí Moravské Třebové získali Lichtenštejnové také sousední panství Trnávka. Toto panství bylo na přelomu 16. a 17. století v rukou Věžníků z Věžník. V roce 1629 zapsala Mandalena Věžníková Trnávku knížeti Karlu z Lichtenštejna. Trnávka tak nadále sdílela stejnou

kameny s lichtenštejnským erbem. Nachází se zde však hraničníky s erby jiných šlechtických rodů, například Kolovratů nebo Trauttmansdorffů.

3) Na mnoha hraničních kamenech vymezujících bývalá lichtenštejnská dominia se však setkáváme s různými způsoby ztvárnění knížecí koruny.

4) K působení Lichtenštejnů na moravskotřebovském panství srov. například Vladimír NEKUDA a kol., *Moravskotřebovsko-Svitavsko*, Vlastivěda moravská, Brno 2002; Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, reprint 1. vyd., Praha 1938, s. 547–552; Franz KRAETZL, *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtensteinsche Güterbesitz*, Brünn 1914⁸, s. 307–313. K dějinám rodu Lichtenštejnů ve vztahu k zemím Koruny české viz Marek VÁŘEKA – Aleš ZÁŘICKÝ, *Das Fürstenhaus Liechtenstein in der Geschichte der Länder der Böhmisches Krone*, Ostrava 2013; Ondřej HORÁK, *Liechtensteinové mezi konfiskací a vyvlastněním. Příspěvek k poválečným zásahům do pozemkového vlastnictví v Československu v první polovině dvacátého století*, Praha 2010.

Obr. 1: Část rodokmenu vládnoucí linie rodu Lichtenštejnů.

vrchnost s Moravskou Třebovou.⁵⁾ V katastroch však byla obě panství i nadále uváděna samostatně.⁶⁾ Tento text obsahuje rovněž popisy hraničních kamenů na panství Trnávka.

Lanškrounsko-lanšperské panství se do rukou Lichtenštejnů dostalo rovněž v roce 1622, kdy jej Karel I. z Lichtenštejna (1569–1627) koupil od Zdeslava Hrzána z Harasova za 9 500 kop grošů českých. Stejně jako panství moravskotřebovské spravoval pak po Karlovi i panství lanškrounské jeho syn Karel Eusebius (1611–1684). Nástupcem Karla Eusebia byl jeho syn Jan Adam Ondřej (1657–1712), který nechal vybudovat Nový zámek u Rudoltic, honosnou stavbu, jež však byla po několika požárech již ve 2. polovině 18. století snesena a do dnešní doby se z ní dochoval pouze fragment. Kníže Jan Adam Ondřej po sobě zanechal značně problematickou závěť, kterou je třeba v souvislosti s lanškrounským panstvím alespoň krátce připomenout.

Po smrti Jana Adama měl dle rodové smlouvy veškerý lichtenštejnský fideikomisní majetek přejít na Antonína Floriána z Lichtenštejna (1658–1721). Kníže Jan Adam však disponoval i dalšími majetky, z nichž některé odkázal svým pěti dcerám, jiné pak třem synům Filipa Erasma (1664–1704) – Josefu Václavovi (1696–1772), Emanuelovi (1700–1771) a Janu Antonínovi (1702–1724). Podle této závěti mělo panství Lanškroun s Lanšperkem připadnout Janu Antonínovi z Lichtenštejna (1702–1724). Ten však v roce 1712 nebyl plnoletý, a tak za něj jeho majetek spravoval poručník, jímž byl kníže Antonín Florián. Závěť knížete Jana Adama však po zůstavitelově smrti vyvolala několikaleté spory, ve kterých se vládnoucí kníže Antonín Florián snažil získat zpět ztracený majetek. Ukázalo se, že závěť je v některých případech v rozporu se starší rodovou smlouvou. Antonín Florián a po něm jeho syn Josef I. Jan Adam uzavřeli v letech 1718–1722 několik smluv se syny Filipa Erasma. Předmětem těchto smluv bylo majetkové vyrovnání za to, že se Filipovi synové vzdají zděděných panství ve prospěch primogenitury. V důsledku těchto smluv se i panství

5) Za drobnou odchylku v osudech panství Trnávka oproti Moravské Třebové můžeme považovat důsledky závěti knížete Jana Adama Ondřeje z Lichtenštejna (1657–1712), který Trnávku odkázal Josefu Václavovi (1696–1772). Smlouvami o vyrovnání z let 1718–1722 se však Trnávka vrátila zpět do rukou primogenitury. Srov. Georg SCHMID, *Das Hausrecht der Fürsten von Liechtenstein*, Jahrbuch des Historischen Vereins für das Fürstentum Liechtenstein, sv. 78, 1978, s. 1–181. Dostupné též z URL: http://www.eliechtensteinensia.li/viewer/image/000000453_78/22/, [cit. 11. 10. 2017].

6) V. NEKUDA a kol., *Moravskotřebovsko-Svitavsko*, s. 624–632.

Lanškroun s Lanšperkem navrátilo do rukou rodové linie Antonína Floriána, a to patrně ještě dříve, než Jan Antonín (1702–1724) dosáhl zletilosti.⁷⁾

Faktickým držitelem lanškrounského panství byl tedy Antonín Florián, nejprve krátce z pozice poručníka nezletilého Jana Antonína, potom z titulu hlavy rodu.⁸⁾ Další posloupanost držitelů Lanškrouna se již shoduje s držiteli Moravské Třebové.⁹⁾

Hraniční znaky na lanškrounském panství

Ve Státním oblastním archivu v Zámrsku je uložen popis hranic mezi panstvími Lanškroun a Brandýs nad Orlicí, vyhotovený dne 19. června 1752.¹⁰⁾ Tento dokument popisuje revizi hranice, kterou nechali provést Josef Václav kníže z Lichtenštejna a majitel brandýského panství František Norbert hrabě z Trauttmansdorfu. Ti nechali hranici nejen znovu přesně projít a vyměřit, ale nařídili také staré hraniční znaky, které již nebyly dostatečně patrné, nahradit novými. Kde toho bylo zapotřebí, byla hranice na knížecí straně osazena novými hraničními kameny. K označení hranice byly použity také železné hřeby zatlučené do hraničních stromů.¹¹⁾ Tyto hřeby byly opatřeny knížecím znamením (patrně šlo o iniciály I:W:F:V:L: = Iosef Wenzel Fürst von Liechtenstein) a letopočtem 1752. Dále byly hojně využity záseky na stromech, nejčastěji na jedlích, ale zmiňovány jsou i borovice, smrky, hrušně, jabloně, duby, ojediněle pak třešně, lípa, olše a osika. Na stromech byl vysekán kří-

7) Podrobně k závěti Jana Adama Ondřeje a následným smlouvám o vyrovnání mezi primogeniturou a syny Filipa Erasma srov. G. SCHMID, *Das Hausrecht der Fürsten von Liechtenstein*, s. 73–91.

8) To ostatně potvrzuje i zmínka v kronice města Lanškrouna, podle které roku 1717 navštívil kníže Antonín Florián Lanškroun a byl slavnostně uvítán setninou měšťanských střelců. Za to jí daroval nový hedvábný prapor s vyšitými písmeny AFFvL. Kníže si tehdy prohlédl vyhořelý zámek a nařídil jeho opravu. Srov. Městské muzeum Lanškroun, *Kronika města Lanškrouna* do r. 1886 (kopie), s. 174.

9) K historii Lichtenštejnů na Lanškrounsku srov. například Jan KOLOMÝ – Věra SEKOTOVÁ – Marie MACKOVÁ – Marie BORKOVCOVÁ, *Radnice a dějiny městské správy v Lanškrouně*, Lanškroun 1996; Marie BORKOVCOVÁ, *Krajem koruny země: vlastivěda Lanškrounska*, Lanškroun 2002; F. KRAETZL, *Das Fürstentum Liechtenstein*, s. 247–252.

10) Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Velkostatek Lanškroun, karton 1, inv. č. 138, sign. 4/5, Hraniční záležitosti, popis hranic mezi panstvím lanškrounským a brandýským, rok 1752.

11) Autorům nejsou známy žádné dochované hraniční hřeby pocházející z oblasti bývalých lichtenštejnských panství. V dobovém tisku se však objevuje zmínka o železném hřebu, který byl nalezen na počátku 19. století na panství Lednice. Šlo o hřeb označený korunou, loveckým rohem a písmeny. Srov. Moravská orlice, roč. 2, 1864, č. 229, s. 3.

Obr. 2: Orientační mapa panství Lanškroun, Moravská Třebová a Trnávka s vyznačením česko-moravské zemské hranice.

žek, někdy v případě blízkých stromů dva křížky. Do kůry některých stromů bylo také sekýrou vysekáno knížecí znamení (snad opět iniciály I:W:F:V:L:), v jednom případě se na brandýské straně uvádí hraběcí znamení.

Hraniční kameny se dělily na „obyčejné“ mezníky (tj. hrubě tesané kameny bez nápisů) a náročněji provedené kameny s vročením a iniciálami. Pod oběma druhy kamenů byla často v zemi uložena kovářská struska a kusy skla. Tato podzemní stabilizace měla zabránit pokusům o neoprávněné posunutí hranice. Většina starších hraničníků, které jsou v dokumentu popsány, pocházela z doby Karla Eusebia z Lichtenštejna a nesla jeho iniciály CE doplněné letopočtem 1666. V rámci revize hranice bylo v roce 1752 nově rozmístěno sedm hraničních kamenů s iniciálami Josefa Václava z Lichtenštejna.

Metodika výzkumu v terénu

Při zjišťování informací o poloze historických hraničních kamenů i při určování původního tvaru hranic panství a katastrálních obcí jsme vycházeli z mapových děl, která vznikla v rámci zavádění stabilního katastru v první polovině 19. století. Jde zejména o indikační skici z let 1826–1843 (pro Čechy)¹²⁾

12) Pro panství Lanškroun byly využity následující indikační skici uložené v Národním archivu ČR (dále jen NÁČR) ve fondu Stabilní katastr, Praha: Česká Třebová (sign. CHR490018390), Jablonné nad Orlicí (sign. CHR120018390), Lanškroun (sign. CHR225018390), Ústí nad Orlicí (sign. CHR517018390), Albrechtice (sign. CHR310018390), Anenská Studánka (sign. CHR198018390), Bystřec (sign. CHR506018390), Čenkovice (sign. CHR494018390), Černovír (sign. CHR495018390), Damníkovo (sign. CHR475018390), Dlouhá Třebová (sign. CHR226018390), Dolní Čermná (sign. CHR388018390), Dolní Dobrouč (sign. CHR254018390), Dolní Heřmanice (sign. CHR132018390), Dolní Houžovec (sign. CHR411018390), Dolní Libchavy (sign. CHR252018390), Helvíkov (sign. CHR134018390), Herbortice (sign. CHR130018390), Horní Dobrouč (sign. CHR098018390), Horní Heřmanice (sign. CHR133018390), Horní Houžovec (sign. CHR136018390), Horní Libchavy (sign. CHR253018390), Hylváty (sign. CHR139018390), Jamné nad Orlicí (sign. CHR166018390), Kerhartice (sign. HRA190018390), Kerhartičky (sign. CHR121018390), Knapovec (sign. CHR194018390), Květná (sign. CHR567018390), Lanšperk (sign. CHR224018390), Lhotka (sign. CHR291018390), Luková (sign. CHR267018390), Nepomuky (sign. CHR296018390), Orličky (sign. CHR537018390), Ostrov (sign. CHR276018390), Pamík (sign. CHR318018390), Petrovice (sign. CHR321018390), Rudoltice (sign. CHR392018390), Rybník (sign. CHR376018390), Rýdrovice (sign. CHR377018390), Řetová (sign. CHR379018390), Řetůvka (sign. CHR380018390), Sázava (sign. CHR572018390), Skuhrov (sign. CHR367018390), Trpík (sign. CHR498018390), Třebovice (sign. CHR483018390), Valteřice (sign. CHR302018390), Vlčkov (sign. CHR526018390), Výprachtice (sign. CHR511018390), Zhoř (sign. CHR566018390), Žichlínek (sign. CHR417018390). Indikační skici se nedochovaly pro Dolní Třešňovec, Horní Třešňovec a Jakubovice. Informace byly čerpány také z indikačních skic některých sousedních obcí

a 1824–1835 (pro Moravu).¹³⁾ V těchto skicách je zakresleno mnoho hraničních znaků a v případech hraničních kamenů jsou zde často uvedeny i příslušné nápisy. Podrobnost vyznačení hraničních znaků v indikačních skicách ovšem značně kolísá, a tak bylo nutné v některých oblastech využít

okolních panství: NAČR, Stablní katastr, Praha, indikační skica České Libchavy (sign. HRA249018400), Děřichov (sign. CHR099018390), Dolní Bořkovice (sign. HRA514018400), Hnátice (sign. HRA117018400), Horní Sloupnice (sign. CHR429018390), Kozlov (sign. CHR210018390), Kunčice (sign. HRA221018400), Mistrovice (sign. HRA299018400), Němčice (sign. CHR305018390), Opatov (sign. CHR001018390), Rviště (sign. HRA413018390), Říčky (sign. HRA435018390), Semanín (sign. CHR402018390), Svinná (sign. CHR473018390), Těchonín (sign. HRA256018400), Verměřovice (sign. HRA530018400), Žampach (sign. HRA422018400); Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), fond D 9 – Stablní katastr – indikační skici, indikační skica Cotkytle (sign. MOR037418350), Červená Voda (sign. MOR140718350). Uvedené indikační skici jsou dostupné online na URL: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>, [cit. 10. 10. 2017].

13) Pro panství Moravská Třebová byly využity následující indikační skici uložené v MZA v Brně ve fondu D 9 – Stablní katastr – indikační skici: Moravská Třebová (sign. MOR140918350), Borušov (sign. MOR200118350), Březina (sign. MOR022218350), Děřichov u Mor. Třebové (sign. MOR041018350), Dlouhá Loučka (sign. MOR121718350), Gruna (sign. MOR060918350), Horní Rudná (sign. MOR178618350), Chornice (sign. MOR106218340), Janůvky (sign. MOR093318350), Křenov (sign. MOR115818350), Kunčina (sign. MOR119018350), Linhartice (sign. MOR219118350), Malíkov (sign. MOR156818350), Mladějov na Moravě (sign. MOR011818350), Nová Ves (sign. MOR168418350), Pacov (sign. MOR213918350), Petrušov (sign. MOR192318350), Pohledy (sign. MOR199618350), Prklíšov (sign. MOR194918350), Radišov (sign. MOR221418350), Radkov (sign. MOR220518350), Rychnov na Moravě (sign. MOR221518350), Staré Město (sign. MOR001718350), Sušice (sign. MOR271718350), Svojanov (sign. MOR303018350), Šnekov (sign. MOR234518350), Udánky (sign. MOR277018350), Žipotín (sign. MOR237118350). Pro panství Trnávka byly využity následující indikační skici uložené tamtéž: Městečko Trnávka (sign. MOR272318350), Bezděčí u Trnávky (sign. MOR007518340), Mezihoří (sign. MOR151318350), Pěčíkov (sign. MOR195918340), Přední Arnoštov (sign. MOR295518350), Stará Trnávka (sign. MOR001818350), Unerázka (sign. MOR276718340), Vrážné (sign. MOR297318340), Zadní Arnoštov (sign. MOR067118350). Indikační skici se nedochovaly pro obce Bohdalov, Boršov, Útěchov, Lázy, Petrůvka a Rozstání. Informace byly čerpány také z indikačních skic některých sousedních obcí okolních panství: NAČR, Stablní katastr, Praha, indikační skica Koclířov (sign. CHR208018390); MZA v Brně, fond D 9 – Stablní katastr – indikační skici, indikační skica Bělá u Jevíčka (sign. MOR006018350), Březinky (sign. MOR021318340), Horní Hynčina (sign. MOR178218350), Moravská Kamenná Horka (sign. MOR066318350), Sklené (sign. MOR057918350), Stará Roveň (sign. MOR250618340), Starý Maletín (sign. MOR001418350), Studená Loučka (sign. MOR095018350), Vysoká (sign. MOR299618340).

také prozatímní a definitivní popisy hranic příslušných katastrálních obcí.¹⁴⁾ Jistou obtíž představuje skutečnost, že indikační skici vykazují geometrické odchylky, které byly opraveny až v navazujících originálních mapách, resp. císařských otiscích stabilního katastru.¹⁵⁾ Z těchto důvodů byly pro určování původní hraniční linie využity i císařské otisky, v nichž je však znázornění hraničních kamenů oproti indikačním skicám redukováno. Císařské otisky byly použity pro určení tvaru hranic zejména v místech, kde se původní průběh hranice významně lišil od současného stavu.

Samotný terénní výzkum probíhal více než šest let. Za tuto dobu bylo systematicky prozkoumáno mnoho desítek kilometrů hranic a dohledána řada dochovaných hraničních kamenů. Současně bylo zjištěno, že velké množství hraničníků již není na svém místě. Hledání mezníků mimo katastrální hranice se většinou neopíralo o archivní prameny, neboť v indikačních skicích stabilního katastru jsou hraničníky mimo obvodovou hranici zaznamenány jen výjimečně.

Při určování významu nalezených hraničních kamenů hrála důležitou úlohu poloha nálezu. Pokud daným místem procházela původní hranice mezi dominii, považovali jsme objekt za hraniční kámen panství. Kameny objevené mimo hranice panství bylo většinou možné za pomoci indikačních skic určit jako mezníky mezi dominikální a rustikální půdou.¹⁶⁾ V případě kamenů přenesených do vzdálenosti několika kilometrů od původního stanoviště nezbylo, než jejich význam odvodit pouze z vysekaných nápisů a analogií s ostatními nálezy ve zkoumané oblasti.¹⁷⁾ Za transfery jsme nepovažovali drobná posunutí některých kamenů o několik metrů oproti původní poloze.¹⁸⁾

14) Jde o popisy hranic z doby zavádění stabilního katastru uložené pro Čechy v NAČR ve fondu Stabilní katastr – Popisy hranic katastrálních území, Praha a pro Moravu v MZA v Brně ve fondu D 12 – Popisy hranic.

15) Císařské otisky stabilního katastru jsou uloženy v Ústředním archivu zeměměřictví a katastru (dále jen ÚAZK) a jsou dostupné online na URL: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>, [cit. 10. 10. 2017].

16) Mezníky mimo katastrální hranice sice většinou nejsou v indikačních skicích zakresleny, mapy však často umožňují určit vlastníky pozemků okolo stanoviště kamene. Zvláštním případem jsou nálezy na hranici katastrálních území, avšak mimo hranice panství – zde mohlo jít o hraničník vymežující katastrální hranici, ale také o mezník vrchnostenského pozemku ležícího na okraji jednoho z katastrů.

17) Někdy bylo možné původní stanoviště kamene zjistit alespoň z ústního podání.

18) Například sklouznutí vyvráceného kamene po svahu, nebo naopak novodobé usazení vyvráceného historického hraničníku v těsné blízkosti původního stanoviště.

Přehled lichtenštejnských hraničních kamenů

V následujících odstavcích přinášíme přehled různých typů hraničníků v oblasti zkoumaných panství. Nálezy jsou rozděleny do skupin podle období vzniku a uspořádány od nejstarších k nejmladším. Uvedeny jsou až na výjimky pouze ty hraniční kameny, jež jsou opatřeny iniciálami konkrétního představitele lichtenštejnského rodu.¹⁹⁾ Mezi popsányými kameny jsou rovněž mezníky, jejichž funkcí bylo označení hranice mezi dominikální a rustikální půdou (tyto mezníky se mohly vyskytovat zcela mimo hranice panství či katastrálních území).

1. Hraniční kameny Karla Eusebia z Lichtenštejna

Nejstarší dochované hraniční kameny na bývalém panství Lanškroun pocházejí z období vlády druhého lichtenštejnského knížete, Karla Eusebia (správa panství 1632–1684). Jde o masivní, nahoře půlkruhovitě zaoblené kvádry vyčnívající asi 60–65 cm nad úroveň okolního terénu. Jejich celková výška včetně podzemní části dosahuje v některých případech až 130 cm, šířka je 32–35 cm a tloušťka 15–26 cm. Kameny jsou datovány letopočty 1661, 1666 nebo 1671. Letopočet je vyryt uvnitř symbolu knížecí koruny znázorněného v horní části kamene. Pod korunou jsou vytesány stylizované iniciály CE připomínající dvě protínající se nedokončené kružnice. Iniciály se vztahují k latinskému tvaru jména lichtenštejnského knížete: CE = Carolus Eusebius. Zadní strana těchto kamenů je bez jakýchkoliv rytin, pouze v jednom případě byla dodatečně opatřena letopočtem 1811.

Dosud bylo nalezeno celkem deset hraničních kamenů odpovídajících tomuto popisu.²⁰⁾ Pět z nich se dochovalo v překvapivě dobrém stavu. Na zbývajících nálezech je nápis vlivem povětrnostních podmínek obtížně čitelný.²¹⁾ V jednom případě jde o torzo kamene rozlomené na několik částí.²²⁾

19) V tomto přehledu tedy nejsou uvedeny hraniční kameny opatřené pouze symboly panství bez iniciál představitelů lichtenštejnského rodu.

20) Všechny tyto nálezy se nacházejí na hranicích bývalého panství Lanškroun. Na panstvích Moravská Třebová a Trnávka se tyto kameny mimo hranici s lanškrounským panstvím nevyskytují. Kromě dochovaných kamenů byla nalezena zajímavá zmínka o ztraceném kameni tohoto typu, který stával na trojmezí obcí Česká Třebová, Kozlov a Semanín. Tento zmizelý pískovcový kámen je zachycen na náčrtku v českotřebovské pamětní knize. Kámen o výšce 48 cm, šířce 35 cm a tloušťce 21 cm byl opatřen obvyklou stylizací písmen CE a letopočtem 1666 vepsaným v rytině knížecí koruny. Srov. Městské muzeum v České Třebové, inv. č. CT/1292, Památní kniha pro město Česká Třebová 1844, s. 97.

21) Jeden z těchto kamenů s obtížně čitelným nápisem byl v roce 2016 ukraden.

22) Jde o odlomený pozůstatek kamene u obce Trpík. V září 2016 se torzo ležící na okraji pole ztratilo – pravděpodobně bylo zaořádáno.

Obr. 3: Hraniční kámen z doby Karla Eusebia z Lichtenštejna s rytinou koruny a iniciálami CE ve tvaru propletených částí kružnic. Letopočet vepsaný do koruny odkazuje na šedesátá léta 17. století. Foto Petr Vomáčka.

Obr. 4: Vyvrácený hraniční kámen z roku 1661, opatřený rytinou koruny a iniciálami Karla Eusebia z Lichtenštejna. Foto Petr Vomáčka.

Obr. 5: Hraniční kámen s vročením 1666 vepsaným do rytiny koruny.
Pod korunou jsou vyryty ozdobné iniciály Karla Eusebia z Lichtenštejna.
Foto Petr Vomáčka.

2. Hraniční kameny z let 1723–1727

Další skupinou lichtenštejských hraničníků jsou kameny z let 1723 až 1727. Jde o tři nálezy, jež spojuje pouze období jejich vzniku. Vzhledově jsou tyto kameny odlišné.

Prvním z těchto nálezů je trojboký hraniční kámen na hranicích katastrů obcí Orličky, Červená Voda a Dolní Bořkovice, který označoval trojmezí tří panství. Současně přitom stál na historické hranici Čech a Moravy.²³⁾

a) První strana, obrácená k Červené Vodě, je označena nápisem E / + / I:I:A:F:V:L: / 1723 / No 228(?). Písmeno E na prvním řádku je zkratkou německého názvu panství Ruda nad Moravou (německy Eisenberg), k němuž Červená Voda náležela. Písmena IIAFVL představují iniciály knížete Josefa I. Jana Adama z Lichtenštejna (Josef Iohann Adam Fürst von Liechtenstein), který v této době panství Ruda spravoval. Na dalších řádcích následuje letopočet 1723 a pořadové číslo (snad 228).

b) Druhá strana, otočená k Orličkám, nese tento nápis: L / + / I:I:A:F:V:L: / 1723 / 67. Orličky byly součástí lanškrounského panství, jemuž odpovídá písmeno L na prvním řádku. Monogram IIAFVL náleží opět knížeti Josefu I. Janu Adamu z Lichtenštejna.²⁴⁾ Číslo 67 pod letopočtem je pořadovým číslem této strany kamene.

c) Na třetí straně, obrácené k Dolním Bořkovicím, čteme: G / + / M.W.G.V.A. / 1723. Písmeno G poukazuje na panství Králíky (německy Grulich). Další písmena jsou iniciálami majitele tohoto panství: MWGVA = Michael Wenzel Graf von Althann (Michael Václav hrabě z Althannu).

Druhý kámen pochází z roku 1725 a původně stával na hranici panství Moravská Třebová a Biskupice. V současné době je zapuštěn do betonového základu kapličky nedaleko Chornice. Horní část kamene je opracována do půlkruhovitého tvaru.

23) Historická hranice Čech a Moravy se k lanškrounskému panství přimykala u trojmezí Orličky – Červená Voda – Dolní Bořkovice, odtud směřovala na jih po východní hranici panství, poté vedla po hranici mezi panstvími Lanškroun a Moravská Třebová, a následně sledovala západní hranici moravskotřebovského panství až ke Kamenné Horece. Na zemské hranici byly kromě trojbokého kamene z roku 1723 nalezeny ještě tři hraniční kameny lanškrounského dominia z roku 1661 s iniciálami Karla Eusebia z Lichtenštejna. Původní stanoviště na zemské hranici měl také trojmezí kámen z roku 1727 v osadě Hřebeč.

24) Kníže Josef I. Jan Adam se stal pátým vládnoucím lichtenštejským knížetem po smrti svého otce Antonína Floriána v roce 1721. Zemřel roku 1732. Jak jsme ukázali v úvodní části, navzdory problematické závěti knížete Jana Adama Ondřeje se lanškrounské panství brzy vrátilo do vlastnictví primogenitury. V době vzniku hraničního kamene tedy Josef I. Jan Adam spravoval jako hlava rodu nejen panství Ruda nad Moravou, ale i panství Lanškroun.

Obr. 6: Trojboký hraniční kámen z roku 1723 na hranicích bývalých panství Lanškroun, Králíky a Ruda nad Moravou. Foto Petr Vomáčka.

Obr. 7: Dvě strany hraničního kamene panství Moravská Třebová a Biskupice.
Vlevo strana s lichtenštejnskými iniciálami IIAFVL, datovaná rokem 1725.
Vpravo strana s erbem a iniciálami Jana Norberta Arnošta hraběte z Kolovrat a letopočtem 1732. Foto Petr Vomáčka.

a) Na straně panství Moravská Třebová je po obvodu kamene vytesáno orámování, uvnitř kterého jsou vyryta písmena IIAFVL s významem Iosef Iohann Adam Fürst von Liechtenstein – tedy kníže Josef I. Jan Adam z Lichtenštejna. Pod těmito iniciálami čteme letopočet 1725.

b) Strana biskupického panství je ozdobena reliéfním erbem rodu Kolovratů. Pod erbem jsou vyryty iniciály tehdejšího majitele panství: INE-GVK = Iohann Norbert Ernst Graf von Kolovrat (Jan Norbert Arnošt hrabě z Kolovrat). Dále je zde letopočet 1732, odlišný od letopočtu na první straně.

Třetím kamenem je výtvarně pěkně zpracovaný trojboký hraničník, který je umístěn na soukromém pozemku v osadě Hřebeč.²⁵⁾ Původně stál na hranici panství Svitavy, Moravská Třebová a Litomyšl (hranice katastrů obcí Boršov, Koclířov a Moravská Kamenná Horka). Toto trojmezí se dříve

Obr. 8: Trojboký hraničník z roku 1727 v osadě Hřebeč, který původně stál na hranici panství Moravská Třebová, Litomyšl a Svitavy. Vlevo strana panství Moravská Třebová s iniciálami knížete Josefa I. Jana Adama z Lichtenštejna. Uprostřed strana litomyšlského panství s erbem Trauttmansdorffů. Vpravo strana svitavského panství s iniciálami kardinála a olomouckého biskupa hraběte Wolfganga ze Schrattenbachu. Kresba Matouš Jiráček.

25) Tento hraniční kámen je nemovitou kulturní památkou evidovanou pod číslem 15762/6-3012. Dostupné z URL: <http://pamatkovykatolog.cz>, [cit. 11. 10. 2017]. Důvodem prohlášení kulturní památkou byla bezesporu umělecko-historická hodnota tohoto kamene. Bohužel zařazení hraničních kamenů mezi nemovité kulturní památky je dosud záležitostí spíše výjimečnou a do jisté míry nahodilou. Na počátku roku 2017 bylo mezi kulturními památkami v celé České republice evidováno přes sto hraničních kamenů. Počet dochovaných umělecky hodnotných hraničních kamenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku je však mnohonásobně vyšší.

nacházelo na okraji Hřebče, jen několik desítek metrů od současného stanoviště této památky.²⁶⁾

a) První strana se váže k panství Moravská Třebová. Nahoře je vyryta knížecí koruna, pod ní čteme písmena I.I.A.F.V.L. a letopočet 1727. Nápis I.I.A.F.V.L. představuje iniciály knížete Josefa I. Jana Adama z Lichtenštejna.

b) Druhá strana nese erb rodu Trauttmansdorffů, jimž náleželo litomyšlské panství. Pod erbem jsou vyryty iniciály F.W.G.V.T. s významem Franz Wenzel Graf Von Trauttmansdorf (František Václav hrabě z Trauttmansdorfu). I na této straně je vročení 1727.

Obr. 9: Trojboký hraničník z roku 1727 v osadě Hřebče – strana moravskotřebovského panství s korunou a iniciálami knížete Josefa I. Jana Adama z Lichtenštejna. Foto Petr Vomáčka.

26) Původní poloha trojmezí obcí Boršov, Koclířov a Moravská Kamenná Horka vyplývá například z indikační skici Koclířova z roku 1839, srov. NAČR, fond Stabilní katastr, Praha, sign. CHR208018390. Viz též ÚAZK, císařský otisk obce Koclířov, mapový list 3233-1-008.

c) Třetí strana kamene náleží ke svitavskému panství, jež bylo v držení olomouckých biskupů. K tomuto panství patřila také Moravská Kamenná Horka. Iniciály W.C.V.S.O.B. připomínají kardinála a olomouckého biskupa hraběte Wolfganga ze Schrattenbachu (W.C.V.S.O.B. = Wolfgang Cardinal Von Schrattenbach Olom. Biskup). K této osobnosti se vztahují i další symboly znázorněné nad písmeny: kardinálský klobouk, hraběcí koruna a biskupská mitra. V dolní části je vyryt letopočet 1727.

Obr. 10: Trojboký hraničník z roku 1727 v osadě Hřebeč – strana litomyšlského panství s erbem rodu Trauttmansdorffů. Pod erbem jsou vytesány iniciály F.W.G.V.T. s významem Franz Wenzel Graf Von Trauttmansdorf (František Václav hrabě z Trauttmansdorfu). V dolní části je vyryt letopočet 1727.
Foto Petr Vomáčka.

Obr. 11: Trojboký hraničník z roku 1727 v osadě Hřebeč – strana svitavského panství, které bylo v držení olomouckých biskupů. Iniciály W.C.V.S.O.B. připomínají kardinála a olomouckého biskupa hraběte Wolfganga ze Schrattenbachu. K této osobnosti se vztahují i další symboly vyryté nad písmeny: kardinálský klobouk, koruna a biskupská mitra. V dolní části je vyryt letopočet 1727.

Foto Petr Vomáčka.

3. Hraniční kameny Josefa Václava z Lichtenštejna

Nejpočetnější skupinou dochovaných lichtenštejnských hraničních kamenů ve vymezené oblasti jsou hraničníky z doby vlády knížete Josefa Václava z Lichtenštejna. Tyto kameny jsou datovány do období 1752–1767. Jsou téměř bez výjimky opatřeny iniciálami IWFVL = Iosef Wenzel Fürst von Liechtenstein, jinak se však způsob jejich zpracování liší.²⁷⁾ Některé

27) Jen jediný nalezený kámen z tohoto období je označen pouze nápisem FVL (Fürst von Liechtenstein). Tento hraničník je datován snad rokem 1753.

z těchto hraničníků mají v horní části znázorněnu knížecí korunu.²⁸⁾ Tyto kameny byly použity rovněž ve funkci mezníků lichtenštejnských lesů a polí.

Na Lanškrounsku je dosud známo osmnáct dochovaných hraničníků tohoto typu. Podle datování je lze rozdělit do několika kategorií:

a) Kameny z roku 1752 – na lícové straně mají rytinu koruny, písmena IWFVL a letopočet 1752, rubová strana je bez rytin. Stávaly na hranici lanškrounského panství s panstvími Žampach a Kyšperk. Rozměry těchto mezníků jsou přibližně 50 × 25 × 15 cm.

Obr. 12: Hraniční kámen knížete Josefa Václava z Lichtenštejna mezi lanškrounským a žampašským panstvím. Kámen je datován rokem 1752.

Foto Petr Vomáčka.

²⁸⁾ Ztvárnění knížecí koruny je však značně zjednodušené – viz obr. 12, 13 a 15.

b) Kameny z roku 1761 – na přední straně je vyryta koruna, iniciály IWFVL a letopočet 1761, ve kterém je mezi první a druhou dvojicí číslic mezera. Tyto kameny označovaly hranici s litomyšlským panstvím, proto je jejich rubová strana opatřena monogramem hraběte Jiřího Kristiána z Valdštejna-Vartemberka (G.C.V.W.v.W. = Georg Christian von Waldstein und Wartenberg). Výška těchto kamenů je 47–57 cm nad zemí, šířka 31–34 cm a tloušťka 15–20 cm.²⁹⁾

Obr. 13: Hraniční kámen z roku 1761 mezi panstvími Lanškroun a Litomyšl. Nad iniciálami knížete Josefa Václava z Lichtenštejna je znázorněn zjednodušený symbol knížecí koruny. Foto Petr Vomáčka.

29) Jednomu z těchto kamenů hrozilo odcizení, proto jej obec Semanín uložila do svých technických prostor.

c) Kameny z roku 1767 – lícová strana je označena pouze písmeny IWFVL a letopočtem, zadní strana je bez rytin. Ve všech známých případech sloužily jen jako mezníky panských pozemků. Jejich výška je 48–61 cm nad okolním terénem, šířka je 25–35 cm a tloušťka 11–16 cm.

Obr. 14: Mezník knížete Josefa Václava z Lichtenštejna z roku 1767 na panství Moravská Třebová. Odděloval vrchnostenské lesy od rustikálních pozemků. Foto Petr Vomáčka.

Zvláštní pozornost mezi památkami na období Josefa Václava z Lichtenštejna zasluhuje trojboký hraniční kámen U Tří pánů na rozmezí katastrů obcí Orličky, Dolní Boříkovice a Těchonín, který byl bohužel přibližně před deseti lety odcizen a následně nahrazen nepříliš zdařilou replikou. Podoba lichtenštejnské strany tohoto kamene se zachovala na fotografiích, které jsou součástí obrazové přílohy (viz obr. 15 a 16).³⁰⁾

³⁰⁾ Za poskytnutí obou fotografií děkujeme panu Pavlu Vašatovi z České Třebové.

a) První strana původního kamene byla označena rytinou koruny, iniciálami lichtenštejnského knížete IWFVL, letopočtem 1752 a pořadovým číslem 47. Tato strana byla obrácena k Orličkám, které náležely k lanškrounskému panství. Na novodobé replice koruna a pořadové číslo chybí.

b) Druhá strana, směřující k Dolním Boříkovicím, je na replice kamene opatřena nápisem GAHG, jehož význam je Graf Althann, Herrschaft Grulich (hrabě Althann, panství Králíky).

c) Třetí strana je otočena k obci Těchonín, jež byla součástí panství Kyšperk (německy Geyersberg). Text GBHG na replice kamene znamená Graf Breda, Herrschaft Geyersberg – tedy hrabě Breda, panství Kyšperk. Původní hraniční kámen spadal svým vznikem do období Jana Čenka Bredy ze Špandavy.³¹⁾

Obr. 15: Původní trojboký hraniční kámen mezi panstvími Lanškroun, Kyšperk a Králíky. Přibližně před deseti lety byl kámen odcizen. Pod korunou jsou patrné iniciály IWFVL, připomínající knížete Josefa Václava z Lichtenštejna. Kámen byl datován rokem 1752 a opatřen pořadovým číslem 47.

Foto Pavel Vašata.

31) Jan Čeněk Breda ze Špandavy zdědil panství po svém otci Janu Nepomuku Václavu Bredovi roku 1740, do dosažení zletilosti roku 1753 však spravovala panství jeho matka jako poručnice.

Obr. 16: Vzácný historický snímek, na kterém je zachycen trojboký hraničník z trojmezí panství Lanškroun, Kyšperk a Králíky.
Foto ze sbírky pana Pavla Vašaty.

Obr. 17: Nepřiliší zdařilá replika trojbokého hraničního kamene mezi panstvími Lanškroun, Kyšperk a Králíky.
Foto Petr Vomáčka.

Na bývalém panství Moravská Třebová byl zatím nalezen pouze jediný hraniční kámen knížete Josefa Václava z Lichtenštejna. Pochází z roku 1767 a od lanškrounských nálezů se typově liší (viz obr. 14).

4. Hraniční kameny Aloise I. Josefa z Lichtenštejna

Poslední skupinu hraničních kamenů s iniciálami konkrétního lichtenštejnského knížete tvoří hraničníky z období vlády Aloise I. Josefa z Lichtenštejna, pocházející z let 1797–1802.

Na lanškrounském panství se setkáme s kameny označenými písmeny AIFVL = Alois Iosef Fürst von Liechtenstein. Pod iniciálami je vyryt letopočet 1797 a z druhé strany je vytesáno pořadové číslo. Dosud jsou známy tři nálezy těchto kamenů. Jejich význam zřejmě spočíval v označení hranic katastrálních obcí v rámci lanškrounského panství. Rozměry těchto kamenů jsou přibližně $75 \times 35 \times 21$ cm.

Na hranicích panství Lanškroun s panstvím Žampach byly nalezeny ještě dva hraničníky s nápisem AFUL 1797 na lícové straně a KKGS 1797 na straně rubové. Zkratka AFUL patrně představuje nesprávně zapsané

iniciály knížete Aloise I. Josefa. Text KKGS odpovídá německé zkratce Kreis Königgratz, Gut Stampach (Královéhradecký kraj, panství Žampach).

Na panství Trnávka bylo objeveno šest hraničníků z této doby. Nesou iniciály AFVL a vročení 1801 nebo 1802. Na rubové straně je zpravidla vyryto pořadové číslo. Některé z těchto kamenů jsou poškozené.

Obr. 18: Hraniční kámen s iniciálami knížete Aloise I. Josefa z Lichtenštejna a pozůstatkem letopočtu 1797. Kámen označoval hranice katastrálních obcí na panství Lanškroun. Foto Petr Vomáčka.

Obr. 19: Mezník z roku 1801 s iniciálami knížete Aloise I. Josefa z Lichtenštejna. Kámen sloužil k označení hranic katastrálních obcí na panství Trnávka. Foto Petr Vomáčka.

5. Další lichtenštejnské hraniční kameny

Kromě výše uvedených kamenů s iniciálami konkrétního majitele panství bylo v terénu nalezeno také několik hraničníků s písmeny FL. Význam této zkratky je FL = Fürst Liechtenstein – kníže Lichtenštejn. Podobné hraniční kameny se dochovaly na většině lichtenštejnských panství. Obvykle jsou výrazně menší než staré hraničníky s knížecími iniciálami – jsou jen asi 20 cm široké a vyčnívají přibližně 25–30 cm nad zem. Na odvrácené straně nejsou tyto mezníky opatřeny žádným nápisem. Dobou svého vzniku spadá většina z nich pravděpodobně až do 19. století.

Obr. 20: Novější mezník s písmeny FL. Foto Petr Vomáčka.

Závěr

Hraniční kameny patří k dosud málo zdokumentovaným drobným památkám. Jde však o památky pomalu mizející, ať už z důvodu dosažení hranice jejich přirozené životnosti, poškozování lesní mechanizací či neoprávněného přemísťování. V našem příspěvku jsme předložili poznatky o hraničních kamenech panství Lanškroun, Moravská Třebová a Trnávka, která se krátce po bitvě na Bílé hoře ocitla v držení jednoho šlechtického rodu – knížat z Lichtenštejna. Výčet dochovaných hraničníků téměř jistě není úplný – nelze vyloučit další nálezy v terénu, stejně tak mohou být objeveny i další kameny v soukromých rukou. Přesto se domníváme, že předkládáme reprezentativní vzorek dokumentující vývoj lichtenštejnských hraničních kamenů v této oblasti od druhé poloviny 17. století až po století devatenácté. Nalezené objekty jsme rozdělili do skupin podle jejich stáří a typů a vysvětlili jsme význam nápisů a symbolů, jimiž jsou kameny opatřeny. Podrobnější přehled jednotlivých hraničních kamenů je možné nalézt na webových stránkách <http://jubilejnikameny.euweb.cz> v sekci Lichtenštejnské hraniční kameny.

LIECHTENSTEIN'S BOUNDARY STONES IN THE REGIONS OF LANŠKROUN AND MORAVSKÁ TŘEBOVÁ

The paper describes the still existing boundary stones on the former manors of Lanškroun, Moravská Třebová and Trnávka. These manors were held by the princes of Liechtenstein beginning from the first half of the 17th century. In the area of these manors there were more than 40 historical boundary stones found with initials of various heads of the House of Liechtenstein. The stones were placed on the borders of former manors or on the borders of dominical land and rustic land.

The boundary stones found are classified according to their age and type. The oldest boundary stones on the manor of Lanškroun are from the years of 1661–1671 and are marked with the initials of Karl Eusebius, Prince of Liechtenstein (1611–1684). Another group includes three stones from 1723 to 1727, i.e. from the times of Hans-Adam I, Prince of Liechtenstein (1690–1732). There are many, approximately twenty, boundary stones from the times of Joseph Wenzel, Prince of Liechtenstein (1696–1772). These stones initialled with IWFVL have been dated to the period of 1752–1767 and can be found mainly on the manor of Lanškroun. The last group includes boundary stones of Aloys I Joseph, Prince of Liechtenstein, from the years of 1797–1802. These stones are initialled with AFVL or AIFVL. The text explains all abbreviations and symbols used to mark different types of stones.

The paper also focuses on boundary markers that can no longer be found in the field. These include in particular spikes with prince's marks and trees with various cuts. The information about the markers used to stabilize the manor borders comes from indicative sketches of stable cadastre and historical border descriptions. Some border descriptions also mention underground stabilization of boundary stones through blacksmith's slag and pieces of glass.

The text contains images of various types of boundary stones. More detailed photo documentation is available at <http://jubilejnikameny.euweb.cz> in the section dedicated to Liechtenstein boundary stones.

